

УДК 631.1

О. О. Мороз, к. е. н., доц.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Вступ

Зміна в Україні суспільно-економічного устрою, відносин власності, розвиток ринкової економіки, реструктуризація форм господарювання, а також зростаюча актуальність проблеми регулювання, прогнозування, моделювання цих процесів зумовлюють необхідність визначення економічної сутності ряду категорій в руслі формування загальної філософії та ідеології трансформаційних процесів. Актуальність даного питання є очевидною при вирішенні проблеми формування ринкових відносин безпосередньо в сільському господарстві як однієї з найважливішої галузі вітчизняного народногосподарського комплексу.

Трансформація загальної теорії ринку

Вимагає уточнення категорія «риннок», що обумовлено формуванням у науковій літературі двох підходів до визначення даної категорії: інституційного і функціонального, а також новими реаліями існування тієї інституції, яку ми називаємо «риннок» вже у ХХІ ст. Ряд авторів розглядають риннок як соціально-економічний інститут з точки зору його суб'єктивної структури як системи інститутів, яка складається насамперед з посередників, виробників і споживачів, при чому кожна з цих груп виступає не як абстрактна єдність, а як мінлива рухлива структура [1]. А. Маршалом та У. Джевонсом визначення ринку висвітлюється передусім з точки зору економічних відносин між суб'єктами ринку [2—3]. З цієї ж позиції Ф. Хайеком обґрунтовується і те, що риннок дозволяє найповніше і найефективніше використати інформацію, яка розсіяна між величезною кількістю індивідуальних агентів [4]. Інформативна сутність сучасного ринку певною мірою є синонімічною до понятійного апарату теорії трансакційних витрат Р. Коуза [5].

Функціональний підхід пояснюється тією обставиною, що сучасний риннок скоріше є сукупністю соціально-економічних відносин, що пронизують всі сфери суспільного життя. Дана точка зору представлена цілим рядом авторів [6—8]. При цьому підхід до ринку як соціально-економічних відносин є напрямом для з'ясування першооснови даного явища — механізму і законів (принципів) взаємодії економічних агентів. Тим не менше, на думку В. Рибалкіна і І. Лазні, наведені визначення доповнюють один одного [9]. Тому дане явище необхідно трактувати як сукупність соціально-економічних відносин і систему соціально-економічних інститутів, органічний взаємозв'язок яких і є тим, що розуміється під ринком. Виходячи з цих позицій ринкова економіка є складною системою, в якій переплітаються багатогранні зв'язки і взаємозалежності. Водночас її основою є загальні для всіх сторін механізми взаємодії економічних суб'єктів. У філософському розумінні риннок являє собою відкриту, незрівноважену систему, яка самоорганізується і якій притаманні активні зворотні зв'язки. Якщо ж розглядати суспільні відносини як складову частину природних відносин, то «суспільний відбір» як складова «природного відбору» створює, як вважається, більш досконалі форми господарювання завдяки розподілу праці і розвитку продуктивних сил суспільства.

В науковій літературі сформувалась точка зору про те, що сутність ринку становить система соціально-економічних відносин відчуження-присвоєння (вторинного привласнення) у сферах розпо-

ділу та обігу товарів, які, по-перше, опосередковують виробництво товарів (первинне привласнення), і, по-друге, засновані на вільній взаємодії економічних суб'єктів [9]. Ці властивості ринкових відносин дозволяють, на думку ідеологів вільного ринкового суспільства, автоматично витіснити і замінювати відповідні елементи централізованої системи управління економікою. З цим пов'язується і здатність ринкових механізмів до автоматичного вирішення соціально-економічних проблем в процесі реформування економіки.

В свою чергу, питання доцільності, місця, можливостей, заходів, самої обґрунтованості управління та регулювання сучасних економічних процесів у відкритому ринковому суспільстві і до сьогодні залишається чи не найактуальнішим в економічній теорії. В класичному політекономічному аспекті [10] дана проблема, здавалось, була вирішена ще в працях У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, Ж.—Б. Сея та інших вчених, якими доводилась ще у кінці XVII — на початку XIX ст. беззаперечність лібералізації економічної діяльності у суспільстві у всіх її проявах; згідно з цим підходом декларувалась необхідність повного невтручання держави у справи економіки (або ж виконання державою лише самих загальних загальносуспільних функцій регулювання). Це, на думку ідеологів раннього економічного лібералізму, забезпечує позитивний соціально-економічний розвиток суспільства на основі внутрішніх сил, ініційованих підприємницькою енергією, прагматичними мотиваціями «економічної людини» отримувати вигоду за будь-яких умов.

На етапах розвитку країн з ринковою економікою, залежно від стану їх економіки застосовувались різні теорії та методологічні підходи до вирішення питань регулювання ринкових механізмів. Вже на початку XIX ст. з метою подолання антагоністичних проявів у розвитку капіталізму німецькі вчені політичної економії того періоду закликали до активнішого втручання держави у регулювання тих чи інших процесів у виробничій діяльності підприємств та їх відносин з державою та між собою. Надалі, до початку XX ст. в європейських капіталістичних країнах почали загострюватися суперечності і виникла загроза кризи перевиробництва окремих товарів. Для усунення даних суперечностей було посилено державне регулювання кон'юнктури ринку та перерозподілу інвестицій для тих галузей, в яких виникали потреби відповідно до вимог ринку. Саме в цей час Д. Кейнсом створюється теорія циклічності розвитку кризових явищ капіталістичної економіки, пов'язаної з нерівномірністю інвестиційного процесу, прихильники якої вважали, що для запобігання або пом'якшення циклічності економічних криз потрібне державне регулювання капіталовкладень відповідно до вимог споживчого попиту. У зв'язку з цим виникла і проблема планомірного формування доходів і цін, що у свою чергу безпосередньо зачіпало сферу державних фінансових операцій та кредиту. Виникла необхідність кредитного регулювання, заснована на монетарно-кредитній теорії циклу, яку розробили, зокрема, А. Ган, Р. Хоутрі та інші. Загальний висновок, на який наштовхує поява подібних принципово нових парадигм, полягає у перших науково обґрунтованих спробах заперечити або ж поставити під сумнів здатність ринкової системи до автоматично саморегулювання та вдосконалення. У подальшому дане ключове положення знайде теоретичне і практичне втілення безпосередньо стосовно сільського господарства як галузі народного господарства, де закони попиту-пропозиції вільного ринкового суспільства не діють в силу певних, чітко визначених об'єктивних і суб'єктивних причин.

На сучасному етапі розвитку економіки ринкових (капіталістичних) країн урізноманітнюються прийоми державного регулювання економіки, спрямованого на забезпечення планомірного розвитку країн і підвищення добробуту всіх верств населення. Антициклічне регулювання включається в загальніші програми економічного зростання, покликані забезпечити стабільний розвиток виробництва протягом тривалого періоду. Такі теорії розвитку розроблені Р. Харродом, Н. Калдором та цілим рядом інших вчених. Ця парадигма передбачає усунення анархічної «ринкової економіки» і переходу до безкризового розвитку ринкової економіки.

В історичному аспекті розгляду проблеми слід відзначити, що актуальність державного регулювання економіки різко загострилась внаслідок Великої депресії 30-х рр. — найважчого економічного випробування західного ринкового суспільства. Формування цілого спектру наукових течій здійснювалось саме на фундаменті проблематики питань доцільності, меж та функцій держави у процесі впливу на ринок. До течій, які розглядали проблему державного регулювання як головну, слід віднести кейнсіанство (нео-, посткейнсіанство), неолібералізм (ордоліберальний, монетарний та ін-

ші). В межах кожного з цих напрямків сформувалася специфічна точка зору щодо ролі і можливостей державного регулювання економіки. Фундаментальними роботами такого плану є праці Д. Кейнса, І. Шумпетера, В. Ойкена, М. Фрідмена та інших [11—14]. Значна частина (а, можливо, і більшість) сучасних аналітиків схиляється у теоретико-методологічному плані до позицій соціально-орієнтованої моделі розвитку суспільства та економіки, згідно з якими роль і функції держави мають чітко визначені позиції. Частіше всього прикладами такого розвитку стають еволюційні моделі ФРН, Швеції та інших західноєвропейських країн. В теорії цих наукових шкіл державі відводиться частіше всього роль арбітра, гаранта свободи підприємництва за умови захисту конкуренції та соціального захисту населення [13, 15—16].

На наш погляд, класичні рецепти і парадигми регулювання економічних процесів, сформовані на досвіді західних країн, не можуть, очевидно, бути прийнятими беззаперечно, у незмінному вигляді за вітчизняних умов. Відкидаючи поки що аспекти ментального характеру, вважаємо, що основними причинами цього є загальніші фактори. До останніх слід віднести те, що Україна, як і більшість пострадянських країн, здійснює перехід з доіндустріального (або ж раннього індустріального) до постіндустріального суспільства західного зразка. Через це термін «перехідний етап на шляху до формування ринкових відносин» є, на наш погляд, не повним. Насправді ж мова йде про перехід до постіндустріального суспільства, в зв'язку з чим перед Україною постають значно складніші і більш масштабні проблеми. Дані теоретичні підходи можуть бути використані як концептуальні, проте проблема пошуку ефективних практичних рішень набуває і далі все більшої важливості. Реалії перехідного періоду розвитку економіки України свідчать про існування цілого спектру специфічних проблем, закономірностей, тенденцій, що потребує адекватної реакції як з боку економічної теорії, так і практики. Особливу актуальність має питання пошуку моделі управління становленням ринкових відносин саме у сфері сільськогосподарського виробництва, а також розвитку всієї галузі, яка стикнулася з найсерйознішими економічними проблемами в процесі ринкових трансформацій останнього десятиліття. До переліку останніх можна віднести виключно несприятливу кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції, диспаритет цін, низький рівень технічного оснащення і технологічного забезпечення, несприятливу демографічну ситуацію на селі, цілу низку соціальних проблем селян та інші. При цьому дане питання практично не вивчене стосовно аграрного сектору України, соціально-економічний розвиток якого безпосередньо залежить від ефективності формування ринкових відносин саме у цій галузі.

В теоретико-методологічному плані відкритим залишається питання визначення сутності самої категорії «державного управління» стосовно перехідного етапу та з диференціацією його щодо особливостей індустріального та постіндустріального етапу аграрного розвитку. Класичний політ-економічний підхід до даного визначення передбачає діяльність держави по забезпеченню стабільності і необхідних темпів економічного відтворення [17]. В інших працях дана категорія розглядається як антипод анархії вільного ринку, або ж як форму участі держави в процесі реалізації ряду довгострокових цілей, або ж як процес державного впливу на економічне зростання [18]. Пропонується також визначення державного регулювання як об'єктивно обумовлений, свідомий вплив держави на економіку на основі законодавчих і економічних методів з метою уникнення соціально-економічних протиріч, напруженості і дисбалансів, які виникають внаслідок діяльності економічних суб'єктів. При цьому, якщо розглядати таке регулювання через призму монополістичних відносин, це є процесом державного впливу на окремі економічні суб'єкти з метою попередження і ліквідації їх монопольної влади [9].

Теоретико-методологічні аспекти категорії «регулювання» передбачають поняття, притаманне природній, суспільній, організаційній, технологічній, технічній та іншим сферам суспільного життя і природного розвитку середовища й зумовлює стабільність, підтримує постійність та певний рівень функціонування будь-якої зовнішньої або внутрішньої системи. Найскладнішою сферою регулювання є розвиток суспільних виробничих відносин, на які впливають численні фактори як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Причому дія регулювальних державою економічних механізмів країн з ринковою економікою залежить від стану їх економічного розвитку, функціонуючих форм власності, ідеології та побудованих на її основі взаємовідносин між різними сферами діяльності [19].

Загалом же вплив на сучасні економічні процеси, як свідчить практика розвинених постіндустріальних країн, регулюється як зовнішніми (прямими), так і внутрішніми (опосередкованими) економічними і адміністративними методами, що є універсальним і для України. За умов, коли розвиток не набуває крайніх форм, державне управління переважно ґрунтується на застосуванні економічних методів, в критичні моменти її роль посилюється через адміністративні методи, основою яких є законодавчі акти. Слід підкреслити, що єдиного погляду серед економістів щодо ступеня державного втручання в економіку, тобто чіткого визначення, які економічні процеси мають регулюватись безпосередньо державою, а які ринком, немає. В різних країнах має місце неоднакова участь держави у функціонуванні ринкової економіки, хоча в усіх випадках мова йде про допоміжні регулювальні функції. Активність державного впливу на розвиток економічних процесів істотно різниться. Так, у ряді західноєвропейських країн (Швеція, Нідерланди, Бельгія та інших) держава активніше втручається в регулювання ринкових відносин, ніж, наприклад, у США. Спостерігається активна динаміка даних поглядів і у часі, залежно від розвитку економіки і суспільства. Ще істотнішими є ці відмінності стосовно регулювання розвитком аграрного сектора.

Невід'ємною умовою переходу України до ринкової економіки є здійснення кардинальних змін щодо основних принципів функціонування системи регулювання економічних процесів суспільного виробництва. Їх сутність полягає, з одного боку, у різкому зменшенні всеохоплювального впливу державного регулювання господарської діяльності галузей, значному послабленні втручання в економічні процеси, а з другого — у заміні наявних в адміністративно-плановій економіці форм і методів державного регулювання формами і методами ринкової економіки. При цьому слід виходити з того, що роль регулювання економічних процесів у перехідний період до ринкових відносин залишається значно вищою, ніж за умов розвинутої ринкової економіки. Це зумовлюється насамперед тими обставинами, що на перехідному етапі в ринковій економіці остаточно не сформовані умови для регулювання підприємницької діяльності. До того ж перехідний період до ринкової системи вимагає певного часу та активної участі держави у створенні інфраструктури ринкового середовища. У вітчизняній науковій літературі обґрунтовується аналогічне за своєю сутністю положення про те, що особливістю державного регулювання у перехідний період є значно вища його інтенсивність порівняно із ситуацією в країнах з розвинутою ринковою економікою [20].

На початковому періоді концептуального формування напрямів соціально-економічної реформи в Україні серед певної частини економістів і політологів переважали погляди щодо застосування моделі вільних ринкових відносин на класичній конкурентній основі. Вони відносили сільське господарство до тих сфер виробництва, які вважались найпристосованішими до моделі ринкових відносин практично без участі державної підтримки у нових умовах господарювання. Проте в процесі поступового формування реальних умов переходу АПК до ринкової економіки ставало очевидним, що за сучасного розвитку продуктивних сил, великомасштабного виробництва, неминучого стрімкого розширення складних господарсько-виробничих і економічних зв'язків регулювання ринкових відносин є об'єктивно необхідним.

Академік І. І. Лукінов підкреслює, що в кожній країні формується відповідно й специфічна модель ринкової економіки, що є об'єктивним явищем з огляду на різні внутрішні і зовнішні умови та ситуації, які змінюються, стратегічні і тактичні цілі та засоби їх досягнення, ресурсні та інші можливості [21]. Її зміст охоплює не тільки процеси самого реформування виробничих і ринкових структур, а систему управління, економічного регулювання процесів стабілізації господарського розвитку, грошового обігу, валютно-фінансового та кредитного обслуговування у жорстких правових обмеженнях і вільної ринкової кон'юнктури, з опорою на сучасний науково-технічний прогрес та інтелектуальний потенціал держави. При цьому має бути соціальна орієнтація економічного розвитку на забезпечення належного рівня життя людини і суспільства, структурна та якісна збалансованість ринкового попиту і пропозиції в широкому розумінні функціонування всіх видів ринків. В цій системі складових переходу від менш до більш досконалої моделі ефективного господарювання вагоме місце посідає впровадження раціональніших форм власності і структур господарств оптимальних розмірів, які відповідали б новітнім технологічним і організаційно-управлінським вимогам щодо наявності висококваліфікованого господаря, заінтересованого в

ефективному веденні виробництва та реалізації продукції, що забезпечує максимальний прибуток на одиницю сукупних (капітальних і поточних) вартісних витрат і матеріальних ресурсів. У створенні такої моделі та забезпеченні її ефективного функціонування важливу роль має відігравати оціночний критерій приросту економічного і соціального ефекту. Аналіз показав, що втручання держави в економіку повинне визначатися не розміром державної власності (чи пакетом акцій), а об'єктивно обумовленими функціями, які повинна виконувати держава як центральний орган. Ніхто, крім держави, не може забезпечити, наприклад, здійснення нормальних, обґрунтованих розподільних відносин у народногосподарському організмі, дотримання збалансованості і пропорційності, встановлення оптимальної податково-кредитної системи тощо в світлі вимог об'єктивних законів, які диктують необхідність дотримувати у виробництві відповідну пропорційність і збалансованість як основу нормального його функціонування і розвитку.

Наша точка зору полягає у визначенні управління формуванням ринкових відносин як функції загального управління та, водночас, постійного, науково обґрунтованого, закономірного управлінського процесу, який потрібно розглядати з врахуванням специфіки об'єкта та ініціатора управління. Такий процес має чітко визначені структурно-функціональні принципи. При цьому головним завданням управління процесом реформування сільськогосподарського виробництва є вирішення соціально-економічних проблем шляхом забезпечення усталеного позитивного економічного розвитку суб'єктів господарювання, галузі та регіону в цілому; формування самих ринкових відносин та відповідної інфраструктури при цьому є найдієвішим інструментом вирішення таких проблем. Принциповим є те, що таке завдання може бути вирішене лише у руслі загальних заходів, спрямованих на побудову відкритої ринкової економічної системи, лібералізації всіх аспектів її функціонування, демократизації соціальних процесів при цьому. Отже, діяльність органів державної влади підпорядковується позитивним загальносуспільним орієнтирам розвитку. При цьому формування теорії і практичних пропозицій щодо реформування економічного і суспільного життя України на перехідному етапі повинні будуватися на визначальності наукових аспектів трансформування всього суспільства до його постіндустріальної формації з усіма притаманними такій формаціями особливостями і закономірностями розвитку.

Особливості аграрного ринку як об'єкту регулювання

Фундаментальні засади ринкової економіки передбачають вирішальну роль цінового механізму у регулюванні економічних відносин. Конкуренція серед виробників природно ґрунтується на ефективному використанні ресурсів і змушує залучати передові технології та засоби виробництва. Взаємодія факторів попиту і пропозиції сприяє дії ринкового механізму в більшості галузей народного господарства.

Тим не менше, для ринкової економіки притаманні і деякі негативні риси. До останніх правомірно віднести, зокрема, наявність екстерналій, прояви неадекватної ринкової сили окремих економічних агентів та випадки, коли спостерігається невідповідність результатів дії ринкового механізму соціальним перевагам. Тому механічне перенесення класичних принципів менеджменту та маркетингу на рівень сільськогосподарського виробництва з метою компенсації зниження рівня урядової підтримки є не завжди виправданим. На наш погляд, специфіка аграрного підприємництва вимагає системного підходу до проблем адміністративного втручання в механізм аграрних ринків. Дана точка зору спостерігається серед вітчизняних вчених-економістів [22]. При цьому державна підтримка сільського господарства розглядається і в етнокультурному відношенні, що проявляється у збереженні розвитку історично набутих традицій, звичаїв, обрядів як у суспільному житті українського селянства, так і в сфері виробництва сільськогосподарської продукції.

В колишній господарській системі України регулятивну функцію повністю виконувала держава, використовуючи такі основні важелі, як фіксовані директивні ціни та державне замовлення на переважну частину продукції. В нових економічних умовах ці важелі регулювання ліквідовані. Проте світовий досвід переконує, що повна лібералізація аграрного ринку та відсутність його регулювання можуть призвести до значних диспропорцій та втрат. Таке пояснення останньої економічної кризи у вітчизняному сільському господарстві представляється достатньо обґрунтованим.

Універсальним є положення про те, що характерним для галузі є коливання цін і доходів по роках, що зумовлені поєднанням нееластичності попиту на сільськогосподарську продукцію з коливанням обсягів сільськогосподарського виробництва залежно від погодних умов та зрушеннями кривої попиту. Нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію — причина того, що навіть невеликі зміни в обсягах виробництва, зумовлені погодними умовами, викликають значні зміни цін і фермерських доходів [23].

Специфіку аграрного ринку пов'язують здебільшого з його економічними відносинами в процесі обороту сільськогосподарської продукції [24]. Такий ринок складається із ряду специфічних продуктових ринків (цукру, зерна, овочевої продукції тощо). Окремо виділяють дещо ширший за змістом агропромисловий ринок, хоча значною мірою це можна розглядати як данину традиційним узагальнювальним поглядам на агропромисловий комплекс як єдину економічно-господарську модель. Насправді, якщо розглядати аграрний ринок як сукупність відносно відокремлених товарних ринків (що є очевидним у теоретичному та практичному плані), то агропромисловий ринок є тільки значно більшим конгломератом сукупності ринків, пов'язаних із аграрним виробництвом у цілому. В такому ринковому середовищі співіснують різні за суттю і засадами функціонування групи ринків: сільськогосподарських продуктів, виробничих ресурсів, техніки, засобів хімізації тощо. Однак частина товарних ринків, яка пов'язана з оборотом засобів виробництва та сільськогосподарських послуг, має значні відмінності від специфічних сільськогосподарських продуктових ринків. Саме аграрні ринки, враховуючи їх специфічний зміст, економічну вразливість та невисоку конкурентоспроможність, прийнято охоплювати специфічними регулятивними механізмами, без яких ці ринки значно програють в економічному змаганні з іншими ринками.

За умов достатньої дії ринкового механізму в конкретній національній економіці формування цін і ринкової диспозиції значною мірою зумовлюється конкурентною структурою ринку, яка визначається кількістю та виробничо-комерційною потужністю основних елементів ринку і характером взаємодії між ними. Якщо розглянути через призму наведеної класифікації сільське господарство, то можна побачити, що конкурентна ситуація як з боку пропозицій, так і з боку попиту, вигідна для ефективного функціонування аграрного ринку. Так, з точки зору пропозицій в сільському господарстві існує велика кількість виробників, які пропонують в обмеженому часовому проміжку дуже гомогенну за якісними параметрами продукцію, що надходить на ринок практично одночасно, має схожі вихідні економічні та стандартизаційні параметри. У поєднанні із змінами, що сталися у процесі трансформації економічних відносин у сільському господарстві (економічна свобода та відсутність адміністративного впливу на обсяги і структуру виробництва, поява нових виробників, лібералізація зовнішніх вступів на ринок), все це зумовлює ситуацію, за якої аграрний ринок діє в умовах, що наближаються до реальної ідеальної конкуренції. За такої конкуренції на ринку одночасно і незалежно діє велика кількість учасників (підприємств), кожен із яких становить невелику частку в ринковому обігу; товари є відносно однорідними і порівняльними за якісними ознаками; на ринку забезпечено високий рівень економічної свободи як щодо учасників ринку, так і щодо обороту товарів та капіталу; існує економічна незалежність учасників ринку, відсутність монополістичних угод.

Навпаки, з точки зору попиту, навіть з урахуванням деяких позитивних змін по диверсифікації покупців сільськогосподарської продукції, існує реальна ситуація олігопсонії [24], за якої на ринку існує кілька покупців, проте їх кількість (досить невелика) та частка (досить велика) на ринку зумовлюють значні впливи на ринкову кон'юнктуру, ціни та попит. Кількість і рівень конкуренції покупців аграрної продукції є досить незначними, а самі покупці мають незрівнянно вищий ціновий та товарний вибір джерел збуту, ціни і умов реалізації, ніж виробники. Більше того, запроваджені в окремих регіонах обмеження на переміщення сільськогосподарської продукції, значне скорочення платоспроможного попиту населення, бартеризація товарного обігу в АПК, скорочення сировинних і ресурсних запасів у аграрних виробників ще більше загострюють цей диспаритет.

Водночас сільськогосподарські виробники, які з точки зору агробізнесу є досить вагомими покупцями виробничих ресурсів, знову опиняються в невідповідній ринковій ситуації моносоністичної конкуренції, оскільки більшість сервісних і постачальницьких підприємств мають виразну моносонну характеристику, за якої на ринку існує чимало покупців, які диференційовані за обсягами попиту та кваліфікаційними вимогами до якісних параметрів товарів. А для підприємств такої конкурентної характеристики властиве прагнення, яке вони можуть реально реалізувати, забезпечити прибутки або інші вигоди за рахунок клієнтів.

Висновок

Аналіз ситуації на вітчизняному аграрному ринку дозволяє зробити висновок про те, що обсяги попиту на аграрну продукцію менші від теоретично можливого. Так, незважаючи на майже повсюдне зниження обсягів виробництва продукції тваринництва, платоспроможний попит на неї є практично задоволеним, а цінова або кон'юнктурна ситуація мало змінилась у вигідний для сільського господарства бік. Попит на сільськогосподарську продукцію має невисоку еластичність, однак ринкова еластичність пропозиції є меншою на кілька порядків. Навіть маючи інформацію про очікуваний попит та ціни на аграрну продукцію, сільськогосподарські виробники у процесі виробництва можуть лише незначною мірою модифікувати його обсяги. Вони немов би «приречені» одержати певний обсяг продукції в кінці виробничого циклу. Сільське господарство та пов'язаний із ним аграрний ринок на даний час закономірно не є надійним місцем розміщення капіталу. Дія ринкового регуляційного механізму на сільське господарство є досить обмеженою, а ринкові дії аграріїв (наприклад, відстрочення реалізації, вихід на інші ринки, зменшення/збільшення обсягів виробництва) утруднені з різних причин. Все це зумовлено специфічними рисами аграрного ринку, до яких можна віднести часове запізнення реакції на ринкову інформацію та низька ринкова еластичність галузі, відносну стабільність попиту на сільськогосподарську продукцію, періодичність, циклічність і сезонність виходу продукції (пропозиції), значну витратність і технологічну обмеженість тривалого зберігання продукції, високий рівень залежності від погодних умов навіть з інтенсивним виробництвом, недостатню витратну еластичність сільськогосподарських підприємств, зумовлену невисокою економічною ефективністю галузі в цілому, відносним і абсолютним дефіцитом власних фінансових ресурсів та оборотних засобів, високий рівень «соціального навантаження» та значні позавиробничі функції села. Така ринкова ситуація, з тими чи іншими відмінностями, характерна для більшості країн з розвинутим сільським господарством і достатньою величиною продовольчого самозабезпечення.

Отже, ефективність дії ринкового регуляційного механізму на аграрному ринку є недостатньою для забезпечення стабільного й поступального розвитку галузі. Тому в більшості країн, навіть у тих, де незначна частка сільського господарства в національній економіці, вдаються до регулювання аграрного ринку, що слід розглядати як закономірне і необхідне явище. Класичним прикладом успішної регуляційної політики в сфері ринків сільськогосподарської продукції є Спільна аграрна політика Європейського Союзу (САП ЄС). Досвід ЄС покладено в основу багатьох регуляційних механізмів впливу на аграрний ринок у різних країнах світу. Вітчизняна модель регулювання аграрного ринку перебуває у стадії свого становлення, тому подібний досвід може і повинен бути використаним в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маневич В. О. О закономерностях становления рынка // Вопросы экономики. — 1993. — № 3. — С. 104.
2. Джевонс У. Краткое сообщение об общей математической теории / Под ред. В. М. Гальперина. — Спб.: Экономическая школа, 1993. — С. 73—74.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки, в 3-х т. М.: Прогресс-Универс, 1993. — 1076 с.
4. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. — Минск: Полифакт референдум, 1992. — 55 с.
5. Історія економічних вчень: Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко, А. М. Поручник та ін.; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. — К.: КНЕУ, 1999. — С. 245—267.
6. Основы экономической теории / Под ред. С. В. Мочерного. — Тернополь: АТ «Тарнекс», 1993. — 152 с.
7. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. — М.: Прогресс, 1986. — 148 с.

8. Фридмен М., Хайек Ф. О свободе / Под ред. А. Бабича. — Минск: Полифакт референдум, 1990. — 20 с.
9. Рибалкін В. О., Лазня І. В. Теорія власності. — К.: Логос, 2000. — 279 с.
10. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. — М.: Экономика, 1993. — 237 с.
11. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей. — К.: Либідь, 1999, 190 с.
12. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Экономика, 1990. — 420 с.
13. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. — М.: Прогресс-Универс, 1995. — С. 13—15.
14. Фридмен М. Теория процента и денег. — М.: Экономика, 1990. — 210 с.
15. Эрхард Л. Благополучие для всех. — М.: Начала, 1991. — 108 с.
16. Геєць В. Соціогуманітарні складові переходу до соціально-орієнтованої економіки в Україні // Економіка України. — 2000. — № 2. — С. 9.
17. Политическая экономия: словарь / Под ред. О. И. Ожерельева и др. — М.: Политиздат, 1990. — С. 89.
18. Мочерный С. В. Новые тенденции в государственном монополистическом регулировании главных капиталистических стран. — М.: Прогресс, 1981. — 154 с.
19. Довганчик Г. В. Роль державного регулювання економічних відносин в агропромисловому виробництві // Економіка АПК. — 2000. — № 5. — С. 3—5.
20. Гаркуша О. М. Ринку АПК — належне регулювання // Економіка АПК. — 2001. — № 4. — С. 48—50.
21. Лукинов І. І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України // Економіка АПК. — 2000. — № 2. — С. 35—37.
22. Школьніий О. О. Формування політики регулювання системи аграрного підприємництва // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 31—34.
23. Шпичак О. М. Теоретичні умови еквівалентного обміну в агропромисловому комплексі // Економіка АПК. — 2000. — № 9. — С. 5.
24. Губені Ю. Е. Регулювання аграрного ринку в сільському господарстві Чехії // Економіка АПК. — 1998. — № 2. — С. 72—74.

Рекомендована кафедрою фінансів та кредиту

Надійшла до редакції 2.10.03
Рекомендована до друку 12.11.03

Мороз Олена Омелянівна — доцент кафедри фінансів та кредиту
Вінницький національний технічний університет